

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2025.34.17>

Natalia KOZIEŁ

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

natakk2206@gmail.com

Wykorzystanie walorów Częstochowy w realizacji edukacji regionalnej w klasach I–III szkoły podstawowej

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest problematyce edukacji regionalnej, ze szczególnym uwzględnieniem jej realizacji na etapie edukacji wczesnoszkolnej. Zaprezentowano w nim główne założenia edukacji regionalnej, jej wymagania programowe oraz stosowane podczas zajęć metody nauczania i formy organizacyjne. Badania koncentrują się na wykorzystaniu walorów Częstochowy podczas zajęć z zakresu edukacji regionalnej w klasach I–III oraz na ocenie poziomu wiedzy uczniów na temat zamieszkiwanego regionu. Analiza obejmuje także opinie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej na temat edukacji regionalnej, działania podejmowane przez pedagogów w zakresie jej realizacji oraz trudności napotymane w tym procesie. Ponadto w opracowaniu przedstawiono propozycje działań mających na celu zwiększenie stopnia wykorzystania walorów Częstochowy w praktyce szkolnej.

Słowa kluczowe: edukacja regionalna, edukacja wczesnoszkolna, Częstochowa, mała ojczyzna.

Wstęp

Zachodzące we współczesnym świecie dynamiczne przemiany w strukturze społecznej i kulturowej, a także intensyfikacja procesów globalizacyjnych sprawiają, że wartości regionalne niejednokrotnie tracą na znaczeniu. Tymczasem to właśnie one stanowią fundament dla poszerzania wiedzy o większe struktury, takie jak naród, państwo, później kontynent i świat (Nikitorowicz, 2006, s. 102–103).

W związku z powyższym, jednym z wyzwań współczesnej edukacji jest podejmowanie działań ukierunkowanych na pielęgnowanie i szerzenie lokalnej kul-

tury, historii i tradycji. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywa edukacja regionalna, którą cechuje pewna wyjątkowość, wyróżniająca ją na tle pozostałych edukacji. W opinii Anny Korkus polega ona na tym, że:

wprowadza dziecko w świat piękna, emocji i przeżyć, w świat kolorów, zapachów i dźwięków, które zapisane w pamięci, odżyją na nowo po wielu latach (Korkus, 2004, s. 11).

Poznając walory historyczne, geograficzne i kulturowe zamieszkiwanej miejscowości w ramach edukacji regionalnej, uczniowie rozwijają się zarówno pod względem poznawczym, emocjonalnym, społeczno-moralnym, jak i estetycznym (Drejer, 2013, s. 6). W kontekście pierwszego etapu nauczania jest to szczególnie ważne, ponieważ sprzyja osiągnięciu generalnego celu edukacji wczesnoszkolnej, jakim jest wszechstronny rozwój dziecka (Rozporządzenie Ministra Edukacji, 2024, s. 8).

Wybór tematyki niniejszego artykułu, którego celem jest przedstawienie sposobów wykorzystania walorów Częstochowy w realizacji zagadnień edukacji regionalnej w klasach I–III szkoły podstawowej, wynika z przekonania o potrzebie jak najwcześniejszego rozwijania w dziecku więzi z zamieszkiwanym regionem. Ze względu na teoretyczno-empiryczny charakter opracowania zawarte w nim rozważania obejmują zarówno charakterystykę pojęć związanych z edukacją regionalną, jak i analizę wyników przeprowadzonych badań.

1. Edukacja regionalna i jej realizacja w edukacji wczesnoszkolnej

Choć początków edukacji regionalnej można doszukiwać się już w starożytności, gdy greccy uczeni interesowali się najbliższym otoczeniem (Denek i in., 2009, s. 133), to w naukach pedagogicznych stanowi ona stosunkowo nową koncepcję, która zaczęła się kształtować w latach 90. XX wieku (Petrykowski, 2003, s. 9).

Zdaniem Jerzego Nikitorowicza, edukacja regionalna to proces nabywania kompetencji, którego głównym celem jest umacnianie w jednostkach szacunku do dziedzictwa kulturowego własnego regionu, w tym lokalnego języka, systemu wartości, zwyczajów i tradycji (Nikitorowicz, 2009, s. 220).

Z kolei Piotr Kowolik definiuje edukację regionalną jako:

ogół procesów, których celem jest zmienianie ludzi, głównie dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowania, a także zapoznanie ich z kulturą swego regionu oraz uwrażliwienie na odrębności kulturowe innych regionów, a poprzez to wpajanie dzieciom tolerancji oraz umacnianie patriotyzmu (Kowolik, 1999, s. 120–121).

Zatem podejmowane w ramach edukacji regionalnej działania powinny skupiać się na tworzeniu więzi emocjonalnej z „małą ojczyzną” oraz wzmacnianiu w jednostkach patriotyzmu lokalnego, jak i na budowaniu postawy tolerancyjnej

wobec obcych kultur. Również Bogusław Milerski oraz Bogusław Śliwerski wskazują, że edukacja regionalna służy umacnianiu więzi z zamieszkiwanym regionem oraz kształtowaniu postaw sprzyjających integracji europejskiej (Milerski i Śliwerski, 2000, s. 56).

Problematyka edukacji regionalnej skoncentrowana jest na tzw. małej ojczyźnie (wsi, mieście, okolicy, powiecie) oraz jej powiązaniach z dużą ojczyzną (państwem, kręgiem cywilizacyjnym) (Stępnik, 2014, s. 86). Jako dziedzina wiedzy ma charakter interdyscyplinarny, ponieważ łączy elementy wielu nauk, takich jak: nauki historyczne, społeczne, ekonomiczne, przyrodnicze czy nauki o kulturze. Jej przedmiotem badań są specyficzne zjawiska oraz procesy, które mają miejsce w danym regionie i określonym czasie (Denek i in., 2009, s. 132–133).

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych wskazuje, że celem procesu dydaktyczno-wychowawczego jest m.in. wykształcenie wśród uczniów postawy otwartości i szacunku wobec społeczności lokalnych oraz obcych, ich kultury, tradycji i środowiska przyrodniczego oraz wzmacnianie w wychowankach poczucia tożsamości regionalnej, etnicznej i narodowej (Rozporządzenie, 2024, s. 8).

Choć edukacja regionalna w podstawie programowej dla klas I–III szkoły podstawowej nie stanowi odrębnej dyscypliny naukowej, poszczególne jej zagadnienia są obecne w wybranych obszarach edukacyjnych, takich jak: edukacja polonistyczna, edukacja społeczna, edukacja przyrodnicza, edukacja plastyczna oraz edukacja muzyczna (Rozporządzenie, 2024, s. 30; 36–41; 44). Analiza wymienionych w podstawie programowej dla klas I–III efektów kształcenia umożliwia wyodrębnienie tych, które odnoszą się do edukacji regionalnej.

W ramach edukacji polonistycznej uczeń doskonali znajomość języka ojczystego w mowie i piśmie poprzez kontakt z różnymi tekstami literackimi, w tym także o charakterze regionalnym. Zdobywa osiągnięcia w zakresie słuchania i mówienia, uczestnicząc w różnych wydarzeniach oraz uroczystościach kulturalnych lub szkolnych, które mogą mieć charakter regionalny (Rozporządzenie, 2024, s. 30).

W obszarze edukacji społecznej występuje wiele zagadnień dotyczących edukacji regionalnej. Wymienione w podstawie programowej, oczekiwane od ucznia osiągnięcia wskazują, że absolwent edukacji wczesnoszkolnej:

- identyfikuje się z grupą społeczną, do której należy: rodzina, klasa w szkole, drużyna sportowa, społeczność lokalna, naród [...];
- opowiada ciekawostki historyczne dotyczące regionu [...];
- szanuje zwyczaje i tradycje różnych grup społecznych i narodów, przedstawia i porównuje zwyczaje ludzi, np. dotyczące świąt w różnych regionach Polski, a także w różnych krajach;
- [...] przedstawia wybrane legendy dotyczące regionu, w którym mieszka lub inne;
- rozpoznaje: [...] wybrane stroje ludowe, np. związane z regionem Polski, w którym mieszka;

- rozpoznaje i nazywa patrona szkoły, miejscowości, w której mieszka [...];
- wyjaśnia znaczenie wybranych zwyczajów i tradycji polskich;
- opowiada historię własnej rodziny, przedstawia wybrane postacie i prezentuje informacje o wielkich Polakach [...] (Rozporządzenie, 2024, s. 36–37).

Edukacja przyrodnicza wymaga od ucznia wiedzy na temat roślin i zwierząt charakterystycznych dla zamieszkiwanej miejscowości i jej okolicy. Ponadto absolwent klasy III powinien potrafić wymienić i opisać zawody typowe dla jego miejscowości. Z kolei w ramach umiejętności geograficznych uczeń:

określa położenie i warunki naturalne swojej miejscowości oraz okolicy, opisuje charakterystyczne formy terenu, składniki przyrody, charakterystyczne miejsca, np. miejsca pamięci narodowej, najważniejsze zakłady pracy, w tym także przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe, interesujące zabytki, pomniki, tereny rekreacyjne, parki krajobrazowe, parki narodowe (Rozporządzenie, 2024, s. 38–39).

Treści podstawy programowej zakładają również, że w ramach edukacji plastycznej oraz edukacji muzycznej uczniowie realizują zagadnienia edukacji regionalnej. Podczas zajęć przedstawiane są dzieciom sylwetki artystów z regionu oraz dorobek ich pracy. Zainspirowani sztuką regionalną uczniowie tworzą własne dzieła, śpiewają lokalne piosenki oraz wykonują układy ruchowe do tańców, w tym tańców regionalnych (Rozporządzenie, 2024, s. 41; 44).

Ponadto podstawa programowa uwzględnia treści z zakresu edukacji językowej – języka mniejszości narodowej lub etnicznej oraz języka regionalnego – np. języka kaszubskiego (Rozporządzenie, 2024, s. 49–53).

Wymienione w podstawie programowej oczekiwane osiągnięcia uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej potwierdzają, że edukacja regionalna odgrywa istotną rolę w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Omawiane w jej ramach zagadnienia obejmują tematykę, która odnosi się do rodziny ucznia, sąsiedztwa, szkoły, a także do miejscowości, w której mieszka, jej okolicy, środowiska przyrodniczego, historii, charakterystycznej kultury materialnej i duchowej, tradycji, obrzędów, zwyczajów oraz sylwetek zasłużonych osób, które pochodzą z tego regionu (Szewczuk, 2010, s. 297–300).

Realizując treści edukacji regionalnej z uczniami w młodszym wieku szkolnym, należy używać różnorodnych metod nauczania. Za najbardziej wartościowe uznaje się korzystanie z tych, które opierają się na praktycznej działalności dziecka. Ich stosowanie w procesie dydaktyczno-wychowawczym należy jednocześnie uzupełniać metodami słownymi oraz metodami oglądowymi (Klasińska, 2016, s. 172).

Zdaniem Tadeusza Mroza i Małgorzaty Siwińskiej, na szczególną uwagę w nauczaniu edukacji regionalnej dzieci w wieku wczesnoszkolnym zasługują: pokaz, opis, opowiadanie, obserwacja, metoda problemowa oraz metoda praktyczna (cyt. za: Drejer, 2013, s. 138).

Także metody aktywizujące, tj. metoda projektu oraz drama, to świetne sposoby prowadzenia zajęć z edukacji regionalnej. Projekty pozwalają uczniom na

samodzielne podejmowanie, planowanie i realizowanie pewnych zadań, skoncentrowanych wokół tematów związanych z najbliższym środowiskiem dzieci. W trakcie ich realizacji wychowankowie zdobywają nowe umiejętności, w tym zdolność współpracy z lokalnymi instytucjami (Sacharczuk i Szwarc, 2019, s. 257–259). Z kolei metoda dramy wykorzystuje naturalne predyspozycje dzieci do naśladownictwa. Uczniowie przygotowują scenki oraz inscenizacje, które nawiązują do wydarzeń historycznych, zwyczajów, tradycji i zawodów typowych dla zamieszkiwanej miejscowości. Ponadto tworzą tzw. żywe obrazy, przedstawiające wybrane aspekty kulturowe lub historyczne regionu (Biczyska i Mitreva, 2004, 20–23).

Poznanie przez uczniów kultury zamieszkiwanego regionu, jego historii, przyrody oraz społeczności powinno odbywać się w naturalnych warunkach. W związku z tym poza wyborem odpowiednich metod nauczania pedagodzy powinni pamiętać także o właściwych formach organizacyjnych nauczania. Ze względu na specyfikę pracy z dziećmi w młodszym wieku szkolnym, które cechuje „[...] wrażliwość na przyrodę i zespolone z nią otoczenie o charakterze kulturowym (np. zabytki, wytwory sztuki, obrzędy)” (Drejer, 2013, s. 171), nauczyciele powinni korzystać zwłaszcza z takich form organizacyjnych, które pozwolą na bezpośredni kontakt ucznia z otoczeniem.

Niezwykle ważną, zwłaszcza w aspekcie edukacji regionalnej, formą nauczania jest wycieczka, którą Kazimierz Denek (2011) definiuje jako:

każde wyjście poza budynek szkoły, niezależnie od charakteru i czasu jej trwania, w określonym, z góry zaplanowanym celu (s. 200).

W szczególności na poziomie klas I–III nauczyciele powinni często organizować wycieczki, ponieważ są one najbardziej atrakcyjną i korzystną formą nauczania dzieci w młodszym wieku szkolnym. Bezpośredni kontakt dziecka z elementami zamieszkiwanej miejscowości ma wpływ na jego zainteresowanie regionem. Emocje i przeżycia towarzyszące wycieczkom szkolnym nie są w stanie zastąpić nawet jak najlepiej przygotowane i kreatywne lekcje, wykorzystujące różnorodne pomoce dydaktyczne czy metody nauczania. Autentyczne widoki oraz ujrzone z bliska elementy lokalnej kultury i przyrody zawsze dostarczą większych wrażeń niż mapy, zdjęcia, obrazy i filmy, nawet najwyższej jakości (Karaś, 2004, s. 27).

Również lekcje muzealne umożliwiają uczniom bezpośredni kontakt z dziedzictwem kulturowym regionu, jego historią i sztuką. Pozwalają uzupełnić wiedzę zdobytą podczas lekcji w szkole o prawdziwe doświadczenia omawianych zagadnień. W trakcie wizyty muzealnej dzieci mają możliwość obejrzenia autentycznych eksponatów, wysłuchania prelekcji dotyczących kultury, historii oraz tradycji regionu, a także uczestnictwa w różnych warsztatach i zajęciach praktycznych związanych z tematyką oglądanej wystawy. Ta ciekawa forma naucza-

nia, odpowiednio dostosowana do potrzeb i możliwości dzieci, pozwala na ich emocjonalne zaangażowanie oraz wytworzenie silnych więzi z zamieszkiwaną miejscowością (Drejer, 2013, s. 151–153).

2. Częstochowa – środowisko przyrodnicze, historia i kultura

Badania, których wyniki omówiono w kolejnej części artykułu, dotyczące wykorzystania walorów Częstochowy w edukacji regionalnej w klasach I–III, wymagają uprzedniego przedstawienia podstawowych informacji o tym mieście.

Częstochowa – miasto powiatowe, o powierzchni 159,6 km², położone w południowej części Polski, wchodzące w skład województwa śląskiego. Pod względem fizjograficznym znaczny obszar miasta znajduje się na terenie Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej oraz Wyżyny Śląskiej, choć w przeważającej części zajmują go obszary charakterystyczne dla krajobrazu nizinnego. Wysokości bezwzględne terenu wahają się od 236 m n.p.m. w dolinie Warty do 305 m n.p.m. na szczycie Góry Ossona (Nowak, 2002, s. 19–20; 32; Hereźniak, 2002, s. 16; Snoch i Podobiński, 2000, s. 18).

Główną rzeką przepływającą przez miasto jest Warta, która stanowi dorzecze Odry. Na terenie Częstochowy znajdują się też zbiorniki wodne poeksploatacyjne, głównie glinianki. Największe z nich – Bałtyk i Adriatyk – mieszczą się w dzielnicy Lisiniec i pełnią funkcje rekreacyjne (Nowak, 2002, s. 40–41).

W granicach administracyjnych Częstochowy znajduje się wiele terenów zielonych oraz obszarów przyrodniczo cennych. Do najważniejszych należą, m.in.: park im. Stanisława Staszica, park 3 Maja, park im. Gabriela Narutowicza, promenada im. Czesława Niemena, pomnik przyrody „Aleja Brzozowa”, las Aniołowski, park wypoczynkowy Lisiniec, obszar leśny Gąszcz (Konieczny i in., 2015, s. 47).

Historia miasta sięga 1220 roku, z którego pochodzą pierwsze wzmianki o Częstochowie. Początkowo była to osada, którą w 1356 roku, za zgodą króla Kazimierza Wielkiego, przekształcono w wieś, a w 1377 roku nadano jej prawa miejskie (Laberschek, 2002, s. 106–108).

Znaczny wpływ w rozwój Częstochowy miał Władysław Opolczyk, który ufundował na jej terenie kuźnicę żelaza (Jaruga, 2020, s. 12–13). Książę opolski był również fundatorem, wzniesionego w 1382 roku na terenie ówczesnej Częstochówki, klasztoru paulinów, nazywanego od 1388 roku Jasną Górą (Wojciechowski, 2002, s. 149). Jednym z ważniejszych wydarzeń w historii Częstochowy, a zarazem w dziejach całego kraju, była obrona Jasnej Góry przed wojskami szwedzkimi w 1655 roku (Jaruga, 2020, s. 14).

W 1717 roku Częstochówka otrzymała prawa miejskie, a jej nazwa została zmieniona na Nowa Częstochowa. Połączenie Starej i Nowej Częstochowy

w miasto Częstochowa nastąpiło dopiero 19 sierpnia 1826 roku, gdy jej terytorium należało do autonomicznego Królestwa Polskiego (Kiryk i Rajman, 2002, s. 357–358; Snoch i Podobiński, 2000, s. 18).

W wyniku II rozbioru Polski Częstochowa od 1793 roku znalazła się pod panowaniem pruskim (Snoch i Podobiński, 2000, s. 18), a od 1813 roku – rosyjskim (Urząd Miasta, 2025). Impulsem dla rozwoju gospodarczego Częstochowy była budowa linii Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej w latach 1840–1848, która sprzyjała rozwojowi zakładów przemysłowych, związanych m.in. z włókiennictwem i hutnictwem, oraz intensyfikacji handlu z Rosją (Rozanow i Smulikowska, 1995, s. 15–16).

Przed wybuchem II wojny światowej obszar Częstochowy wynosił 48 km², a jej pozycja pod względem liczby ludności uplasowała się na ósmym miejscu w kraju (Grządzielski, 2006, s. 439). Stan populacji miasta osiągnął 138 tys. osób, w tym jedną czwartą tej liczby stanowiła ludność żydowska (Snoch i Podobiński, 2000, s. 19). Wojna przyniosła miastu liczne tragedie. Jedną z nich był „krwawy poniedziałek” 4 września 1939 roku, podczas którego doszło do masowych aresztowań i egzekucji (Dubicki i Majzner, 2006, s. 431; Jaruga, 2020, s. 31–32).

Po zakończeniu II wojny światowej rozpoczęto odbudowę potencjału gospodarczego Częstochowy. Władze miasta skupiły się na przemyśle wydobywczym rud żelaza oraz przemyśle włókienniczym (Jaruga, 2020, s. 34).

Po stracie statusu miasta wojewódzkiego w 1999 roku pozycja Częstochowy osłabła, jednak mimo pewnych problemów natury gospodarczej i społecznej jest ona nie tylko miejscem kultu religijnego, do którego corocznie przybywają miliony pielgrzymów, lecz także „ważnym ośrodkiem gospodarczym, kulturalnym, akademickim, usługowym i administracyjnym o znaczeniu regionalnym” (Jaruga, 2020, s. 41).

Wśród wielu miejsc kultury materialnej znajdujących się na terenie Częstochowy na szczególną uwagę zasługują przede wszystkim:

- Jasna Góra wraz z bazyliką Krzyża Świętego i Wniebowzięcia NMP, w której znajduje się obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, a także Skarbiec, Sala Rycerska, Arsenał, Wieża Jasnogórska oraz Muzeum 600-lecia Jasnej Góry;
- Aleje Najświętszej Maryi Panny i ich zabudowa;
- plac Biegańskiego wraz z usytuowanym na nim Ratuszem Miejskim;
- Galeria Dobrej Sztuki, mieszcząca się przy Alei NMP 47;
- Muzeum Żydów Częstochowian;
- Teatr im. Adama Mickiewicza;
- Filharmonia Częstochowska im. Bronisława Hubermana;
- Dom Poezji – Muzeum Haliny Poświatowskiej;
- Muzeum Górnictwa Rud Żelaza;
- obiekty muzealne znajdujące się na terenie parku im. Stanisława Staszica: Pawilon Etnograficzny, Pawilon Wystawowy, Multicentrum Zodiak oraz Zagroda Włościańska;

- Rezerwat Archeologiczny Kultury Łużyckiej;
- Muzeum Produkcji Zapątek;
- Stary Rynek wraz z rezerwatem archeologiczno-architektonicznym.

3. Wykorzystanie walorów Częstochowy w edukacji regionalnej w klasach I–III – wyniki badań oraz wnioski dla praktyki pedagogicznej

By uzyskać informacje na temat wykorzystania walorów Częstochowy podczas zajęć z zakresu edukacji regionalnej w klasach I–III szkoły podstawowej, przeprowadzono badania, w których udział wzięli zarówno nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, jak i uczniowie klas III ze szkół podstawowych na terenie Częstochowy. Analiza zgromadzonego materiału empirycznego pozwoliła określić m.in. kierunki realizacji edukacji regionalnej w badanych szkołach oraz poziom wiedzy uczniów na temat Częstochowy, a także wskazać obszary edukacji regionalnej, które wymagają dodatkowego wsparcia bądź wprowadzenia zmian.

W badaniach, zrealizowanych wśród 58 pedagogów, wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego i technikę ankiety. Narzędziem, które wykorzystano w tym celu, był autorski kwestionariusz ankiety. Ponadto wykorzystano metodę testów osiągnięć szkolnych, którą przebadano 230 uczniów. W ramach kwestionariusza testu, dzieci rozwiązywały różnego rodzaju zadania (zamknięte i otwarte), których celem było sprawdzenie ich poziomu wiedzy na temat zamieszkiwanej miejscowości.

3.1. Edukacja regionalna w świetle badań wśród nauczycieli

Analiza uzyskanych danych pozwala stwierdzić, że w opinii zdecydowanej większości nauczycieli (97%) edukacja regionalna pełni istotną rolę w edukacji wczesnoszkolnej. Zdaniem 93% ankietowanych ma ona wpływ na wszechstronny rozwój dziecka. Głównymi funkcjami edukacji regionalnej, które dostrzegają pedagodzy, są: poszerzanie wiedzy na temat zamieszkiwanej miejscowości wśród wychowanków (90%), umacnianie ich tożsamości regionalnej (81%) oraz wzmacnianie poczucia przynależności do zamieszkiwanej miejscowości i jej społeczności (79%). Mniejsza liczba respondentów uważa, że edukacja regionalna ma wpływ na wzmocnienie postaw patriotycznych (62%), a tylko nieliczni zauważają jej rolę w realizacji celów edukacji wielokulturowej i międzykulturowej (36%).

W obliczu dynamicznie zmieniającego się świata, w którym występuje zjawisko przenikania się kultur, a wartości lokalne zanikają pod wpływem intensyfikacji globalnych wzorców, wskazane jest, aby nauczyciele zauważyli także dwie

ostatnie z wymienionych funkcji edukacji regionalnej i potrafili je wykorzystać podczas pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Zgromadzone w toku badań informacje wskazują na obecność edukacji regionalnej w praktyce pedagogicznej nauczycieli klas I–III, przy czym zarówno częstotliwość prowadzenia, jak i wybór obszarów edukacyjnych w ramach jej realizacji są zróżnicowane. Mimo że większość badanej grupy (69%) systematycznie wprowadza treści z zakresu edukacji regionalnej i dba, aby zajęcia te pojawiały się minimum raz w miesiącu, istnieje także grupa osób, która podejmuje rzadziej działania w tym zakresie.

Elementy edukacji regionalnej są najczęściej wprowadzane przez nauczycieli klas I–III w ramach edukacji społecznej (95%) oraz przyrodniczej (83%). W mniejszym stopniu podczas edukacji polonistycznej (59%), plastycznej (72%) czy muzycznej (47%).

Ustalenie obowiązkowej liczby godzin przeznaczonych na realizację edukacji regionalnej w klasach I–III mogłoby zwiększyć częstotliwość i zakres jej prowadzenia. Także ujęcie jej w podstawie programowej jako odrębnego obszaru edukacyjnego pozwoliłoby na sprecyzowanie wymagań i celów oraz wpłynęłoby na jej systematyczną organizację, sprawiając tym samym, że stałaby się ona elementem codziennej praktyki dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli klas I–III.

W oparciu o uzyskane wyniki badań można zauważyć, że pedagodzy sięgają po różne metody nauczania w procesie realizacji treści regionalnych. Szczególnie wysoką popularnością cieszą się metody podające oraz aktywizujące, które w praktyce pedagogicznej wykorzystuje większość badanych. Każda z wymienionych opcji została wskazana przez 79% ankietowanych. Metody praktyczne podczas zajęć z edukacji regionalnej wybiera 67% badanych nauczycieli, a metody problemowe 57%. Najmniejsze zainteresowanie budzą metody waloryzacyjne, które wybiera 26% respondentów.

W kontekście form organizacyjnych edukacji regionalnej, na podstawie uzyskanych wyników badań, można stwierdzić, że najwięcej nauczycieli, bo aż 91%, wybiera wycieczki i spacer. Większość z nich (57%) uznaje je także za najbardziej skuteczny sposób prowadzenia zajęć. Lekcje szkolne są efektywną formą organizacyjną nauczania jedynie w ocenie nielicznych pedagogów (5%), cieszą się natomiast wysokim wykorzystaniem podczas przybliżania uczniom wiedzy na temat regionu. Ich wybór deklaruje 83% respondentów. Istotną rolę pełnią także lekcje i warsztaty muzealne (59%), wydarzenia i uroczystości o charakterze regionalnym (57%) oraz konkursy o tematyce regionalnej (50%). Zdecydowanie mniejsze zainteresowanie można zauważyć wokół spotkań z zasłużonymi dla regionu osobami (17%) oraz kół zainteresowań regionem (7%).

W związku z powyższym warto byłoby podjąć działania popularyzujące wykorzystanie wielu metod nauczania oraz form organizacyjnych w ramach edukacji regionalnej. Szczególnie pożądane jest ograniczenie roli metod podających,

które charakteryzuje niski poziom efektywności przekazu wiedzy, na rzecz metod sprzyjających rozwojowi samodzielności i kreatywności uczniów. Ponadto wskazane jest, aby wszyscy pedagodzy korzystali z form organizacyjnych nauczania, które mocno aktywizują wychowanków w życie „małej ojczyzny” i są oparte na bezpośrednim doświadczeniu z lokalną kulturą, historią i przyrodą.

Zebrane w toku badań informacje wskazują, iż nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej korzystają z walorów Częstochowy w umiarkowanym stopniu podczas zajęć z edukacji regionalnej. Można także dostrzec pewną tendencję wśród nauczycieli do wyboru jedynie określonych miejsc, przy jednoczesnym nieuwzględnianiu pełnego potencjału zasobów dostępnych w mieście. Podobne zjawisko można zaobserwować w kontekście wycieczek organizowanych w ramach omawianej edukacji. Ich częstotliwość realizacji nie jest wysoka, a ponadto zauważalny jest stosunkowo wąski zakres odwiedzanych lokalizacji.

Spośród obiektów kultury materialnej, których wartości (np. historyczne, kulturowe) wykorzystywane są podczas zajęć z zakresu edukacji regionalnej, badani nauczyciele najczęściej wybierają muzea (71%). Nieco rzadziej korzystają z pozostałych obiektów kultury materialnej, takich jak pomniki i rzeźby (47%), zabytki architektury (48%), teatr (52%), filharmonia (45%) oraz galeria sztuki (12%). Z kolei wśród obszarów cennych pod względem przyrodniczym, aż 91% badanej grupy największe możliwości realizacyjne dla edukacji regionalnej dostrzega w parkach miejskich. Znaczącą rolę zajmują również pomniki przyrody, wybierane przez 72% nauczycieli. Najmniejsze zainteresowanie można zauważyć w wykorzystaniu obszarów atrakcyjnych pod względem hydrograficznym, tj. rzek oraz zbiorników wodnych (12%).

Wycieczkę jako formę prowadzenia zajęć z zakresu edukacji regionalnej większość nauczycieli (53%) organizuje kilka razy w ciągu semestru. Mimo że niemal wszyscy respondenci zauważają pozytywne aspekty wycieczek w rozwoju zainteresowań dziecka zamieszkującym regionem, tylko nieliczni (5%) wybierają tego typu działanie częściej niż raz w miesiącu. Nawet jednorazowa organizacja wycieczki w ciągu miesiąca nie jest praktyką powszechnie stosowaną, gdyż opcję tę wskazało 14% wszystkich respondentów.

Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że miejscami, które nauczyciele wybierają najczęściej jako cel wycieczek, są parki podjasnogórskie (93%) oraz klasztor jasnogórski, w szczególności jego sale muzealne (74%). Wyróżniającą popularnością cieszą się także: Ratusz Miejski (65%) Aleje NMP i ich zabudowa (60%) oraz Filharmonia Częstochowska im. Bolesława Hubermana (53%). Umiarkowane zainteresowanie (poniżej 50%) można zauważyć w odniesieniu do następujących obiektów: placu Biegańskiego i jego zabudowy (49%), Teatru im. Adama Mickiewicza w Częstochowie (49%), pawilonów wystawowych w parku im. ks. Stanisława Staszica (46%), Muzeum Górnictwa Rud Żelaza (39%), Starego Rynku (39%), Rezerwatu Archeologicznego Kultury Łużyckiej (37%), Muzeum

Produkcji Zapałek (35%). Najrzadziej wykorzystywane są obiekty związane ze sztuką plastyczną oraz poezją, tj. Miejska Galeria Sztuki, Galeria Dobrej Sztuki oraz Dom Poezji – Muzeum Haliny Poświatowskiej. Żadna z wymienionych opcji nie uzyskała więcej niż 5% wskazań. W odniesieniu do walorów przyrodniczych, pozostałe obiekty, tj.: Las Aniołowski, Aleja Brzozowa, park Lisiniec, rezerwat leśny Gąszczyk, Góra Ossona, okolice rzeki Warty w dzielnicy Mirów, choć również istotne pod względem edukacyjnym, co parki podjasnogórskie, charakteryzują się znacznie mniejszym procentem wskazań, nieprzekraczającym 25%.

Zebrane dane pozwalają stwierdzić, że istnieje potrzeba podjęcia odpowiednich strategii, które zwiększyłyby stopień oraz różnorodność wykorzystania walorów miasta w trakcie realizacji zagadnień edukacji regionalnej, zwłaszcza o terenach o wysokich walorach przyrodniczych.

Przeprowadzone badania pozwoliły również ustalić, że większość badanych nauczycieli (78%) współpracuje z instytucjami miejskimi w ramach edukacji regionalnej. Wśród instytucji, z którymi pedagodzy najczęściej realizują wspólne inicjatywy, są muzea (82%) oraz biblioteki (62%). Znacznie rzadziej nauczyciele podejmują działania z domami kultury (42%), urzędem miasta (36%) czy uczelniami wyższymi (9%).

Poziom oferowanego przez instytucje kultury w mieście wsparcia w realizacji zagadnień edukacji regionalnej zdecydowana większość nauczycieli (79%) ocenia negatywnie. W przeważającej części badanej grupy (55%) panuje opinia, iż aktualna oferta edukacyjna z zakresu edukacji regionalnej dla uczniów klas I–III jest niedostosowana do potrzeb i możliwości najmłodszych odbiorców.

W związku z powyższym konieczne jest podjęcie działań, które rozszerzyłyby zakres instytucji, z którymi szkoły mogłyby współpracować w ramach edukacji regionalnej. Ponadto należy podnieść jakość aktualnej oferty edukacyjnej, aby była ona dostosowana do potrzeb uczniów w młodszym wieku szkolnym.

Wyniki badań pozwalają także stwierdzić, że największe trudności w realizacji edukacji regionalnej, zdaniem nauczycieli, są konsekwencją niedostatecznej ilości czasu na jej prowadzenie (64%) oraz braku środków finansowych, które pozwoliłyby na organizację zajęć z jej zakresu w innej formie niż lekcja szkolna (62%). Pomimo że znaczna większość badanej grupy uważa, że Częstochowa posiada w swojej ofercie miejsca cenne pod względem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego (90%), tylko nieliczni uznają je jako odpowiednie dla uczniów klas I–III (33%). Część respondentów (41%) zauważa, że trudności w realizacji edukacji regionalnej wynikają z braku odpowiedniej oferty edukacyjnej, przystosowanej do potrzeb dzieci w młodszym wieku szkolnym.

W ramach przeprowadzonych badań nauczyciele przedstawili propozycje wsparcia placówek oświatowych w realizacji zagadnień edukacji regionalnej. Najwięcej pedagogów (47%) uważa, że jakość edukacji regionalnej mogłaby zostać podniesiona poprzez poszerzenie i dostosowanie oferty edukacyjnej o te-

matyce regionalnej w instytucjach kultury. Drugim najczęściej wymienianym rozwiązaniem jest finansowanie wycieczek przez władze miasta (43%). Nauczyciele wskazują na konieczność organizacji warsztatów i lekcji pokazowych o tematyce regionalnej na terenie szkół (28%), a także na potrzebę wsparcia metodycznego w postaci różnych pomocy dydaktycznych, ułatwiających prowadzenie zajęć z edukacji regionalnej (28%). Ponadto respondenci postulują organizację wydarzeń związanych z tradycjami regionu (22%), spotkań z osobami ważnymi dla społeczności lokalnej, w których mogliby uczestniczyć uczniowie (22%), oraz ustanowienie funkcji miejskiego przewodnika, który przedstawiałby dzieciom historię i kulturę Częstochowy (19%). Inne, rzadziej wskazywane, sugestie dotyczą wprowadzenia bezpłatnych przejazdów dla uczniów (16%) oraz koordynowania konkursów wiedzy o regionie przez władze miasta (12%).

Uwzględniając trudności w realizacji treści edukacji regionalnej zgłaszane przez nauczycieli oraz ich propozycje rozwiązań, postuluje się, aby władze miasta oraz instytucje kultury podjęły odpowiednie działania, aby zwiększyć poziom oferowanego wsparcia dla placówek oświatowych. Wdrożenie wymienionych przez pedagogów pomysłów mogłoby w znaczącym stopniu poprawić jakość edukacji regionalnej.

3.2. Poziom wiedzy na temat Częstochowy wśród uczniów

Sprawdzenie poziomu wiedzy na temat zamieszkiwanego regionu, jego historii, walorów i charakterystycznych elementów wśród uczniów klas III częstochowskich szkół podstawowych, a tym samym skuteczności podejmowanych przez nauczycieli działań w zakresie edukacji regionalnej, było możliwe dzięki wynikom uzyskanym w ramach testu. Na ich podstawie można wnioskować, że zakres wiedzy uczniów na temat Częstochowy jest umiarkowanie wysoki. Wynik uzyskany w teście przekroczył 70% w przypadku większości badanej grupy (63%).

Analizując odpowiedzi uczniów, można stwierdzić, że niemal wszyscy (98%) potrafili podać nazwę miejscowości, w której mieszkają, zaznaczyć na mapie Polski odpowiadające jej województwo (97%) oraz rozpoznać jej herb (94%).

Zdecydowana większość wie, że w Częstochowie znajduje się Jasna Góra (96%) oraz Aleje NMP (87%). Również znajomość wydarzeń z historii klasztoru kształtuje się na wysokim poziomie. Mniejsza, lecz nadal wysoka liczba dzieci rozpoznaje Ratusz Miejski przy placu Władysława Biegańskiego (65%) jako obiekt zlokalizowany na terenie zamieszkiwanej przez nich miejscowości. Na raczej dobrym poziomie uplasowała się znajomość obiektów muzealnych (Muzeum Górnictwa Rud Żelaza oraz Muzeum Produkcji Zapalek), a także pomnika przedstawiającego sylwetę Haliny Poświatowskiej. Najmniejsza liczba prawidłowych odpowiedzi dotyczyła Rezerwatu Archeologicznego Kultury Łużyckiej, co wskazuje, że istnienie i specyfika tego miejsca są słabo znane uczniom. Ponadto,

pomimo że przeważająca liczba badanej grupy zna przyrodnicze elementy miasta, tj. nazwę przepływającej przez jego obszar rzeki (84%) oraz najwyższego wzniesienia (73%), to poziom wiedzy na temat pomników przyrody jest wyraźnie niski. Tylko 49% uczniów wskazało prawidłową odpowiedź dotyczącą gatunku drzewa, który tworzy jeden z pomników przyrody (Aleję Brzozową) w Częstochowie. Z kolei w zadaniu, w którym uczniowie mieli podać nazwy dwóch dowolnych drzew, które stanowią pomniki przyrody w Częstochowie, maksymalną liczbę punktów uzyskało 34% dzieci.

Na podstawie wyników testu wiedzy można zauważyć, że największe trudności występują wśród uczniów w obszarze znajomości zasobów środowiska naturalnego miasta. Ponadto zaobserwowano wyraźną korelację między obiektami odwiedzanymi w ramach wycieczek a poziomem ich rozpoznawalności przez uczniów. Lokalizacje wybierane jako cel wycieczek szkolnych w ramach edukacji regionalnej są w większości przypadków dobrze znane dzieciom. W związku z powyższym należy podjąć odpowiednie działania, które pozwoliłyby na podniesienie poziomu wiedzy na temat zamieszkiwanego regionu, zwłaszcza w odniesieniu do jego walorów przyrodniczych.

Zakończenie

Edukacja regionalna zapewnia wszechstronny rozwój dziecka, nie tylko pod względem umysłowym, ale także emocjonalno-społecznym. Oprócz dostarczenia wiedzy na temat zamieszkiwanego regionu, jego kultury i tradycji, umożliwia także rozwój umiejętności współżycia w grupie oraz wzmacnia zaangażowanie jednostki w życie wspólnoty. Poczucie zakorzenienia w regionie i wynikająca z niego postawa aktywnego działacza na rzecz lokalnego środowiska determinuje, jakże ważną w aktualnym, zróżnicowanym kulturowo świecie, otwartość jednostki na obce społeczności i kultury (Kloc, 1999, s. 92–93).

Przeprowadzone badania wykazały, że walory Częstochowy są wykorzystywane przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej podczas zajęć z zakresu edukacji regionalnej, ale w umiarkowanym stopniu. Istnieje zatem konieczność doskonalenia podejmowanych działań, aby jakość prowadzonych zajęć oraz skuteczność przyswajania przez uczniów wiedzy na temat regionu ulegały systematycznej poprawie. Wdrożenie odpowiednich zmian w sposobie nauczania oraz podejściu do edukacji regionalnej, w połączeniu z aktywnym wsparciem ze strony władz miasta oraz instytucji kultury, mogłoby znacząco przyczynić się do podniesienia poziomu edukacji regionalnej oraz bardziej efektywnego wykorzystania atutów Częstochowy w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

Bibliografia

- Biczyska, M., Mitreva, M. (2004). Drama w edukacji regionalnej. W: E. Jatulewicz (red.), *Jak nas odnaleźć na mapie świata? Zeszyt edukacji regionalnej*. Częstochowa: RODN „WOM”.
- Denek, K. (2011). *Edukacja pozalekcyjna i pozaszkolna*, Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu.
- Denek, K., Dymara, B., Korzeniowska, W. (2009). *Dziecko w świecie wielkiej i małej Ojczyzny*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Drejer, F. (2013). *Wychowanie dzieci do kultury regionalnej w edukacji wczesnoszkolnej. Teoria i praktyka*. Jelenia Góra: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa.
- Dubicki, T., Majzner, R. (2006). Bilans okupacji. W: R. Szwed (red.), *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego. W czasach Polski Odrodzonej i drugiej wojny światowej 1918–1945*. T. 3 (s. 429–435). Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.
- Grządzielski, Z. (2006). Życie miasta pod okupacją niemiecką. W: R. Szwed (red.), *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego. W czasach Polski Odrodzonej i drugiej wojny światowej 1918–1945*. T. 3 (s. 437–460). Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.
- Hereźniak, J. (2002). *Rezerваты przyrody ziemi częstochowskiej. Studium przyrodniczo-historyczne*, Częstochowa: Liga Ochrony Przyrody – Zarząd Okręgu.
- Jaruga, A.N. (2020). *Od przeszłości do teraźniejszości. Historia miast Częstochowy*, Częstochowa: Wydawnictwo Precjoza.
- Karaś, A. (2004). Propozycja wycieczki szkolnej po Ziemi Kaszubskiej jako element edukacji regionalnej. W: T. Michalski (red.) *Region i edukacja regionalna – zarys problematyki* (s. 27–31), Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum.
- Kiryk, F., Rajman, J. (2002). Częstochowa w latach 1660–1793. W: F. Kiryk (red.), *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego. Okres staropolski*. T. 1 (s. 337–382), Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.
- Kłasińska, B. (2016). Wychowanie regionalne. W: M. Magda-Adamowicz, E. Kobyłecka (red.), *Dziedziny wychowania w klasach początkowych* (s. 152–180). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kloc, I. (1999). Przekaz dziedzictwa kulturowego a kształtowanie poczucia zakorzenienia w środowisku u dzieci w młodszym wieku szkolnym. W: M.T. Michalewska (red.), *Edukacja regionalna z historii, teorii i praktyki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Konieczny, W., Batkowska, I., Futoma, A., Miarecki, R., Wieland, Z. (2015). *Opracowanie ekofizjograficzne dla miasta Częstochowy – Aktualizacja*, Częstochowa: Miejska Pracownia Urbanistyczno-Planistyczna.

- Korkus, A. (2004). Do kogo powrócę, gdzie poszukam cienia...? W: E. Jatulewicz (red.). *Jak nas odnaleźć na mapie świata? Zeszyt edukacji regionalnej* (s. 11–12). Częstochowa: RODN „WOM”.
- Kowolik, P. (1999). Edukacja regionalna w przedszkolu. W: M.T. Michalewska (red.). *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki* (s. 118–130). Kraków: Wydawnictwo Naukowe.
- Laberschek, J. (2002). Początki Częstochowy na tle stosunków osadniczych. W: F. Kiryk (red.). *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego. Okres staropolski*. T. 1 (s. 99–116), Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.
- Milerski, B., Śliwerski, B. (2000). *Leksykon PWN. Pedagogika*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nikitorowicz, J. (2006). Edukacja regionalna na pograniczach. W: A. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.). *Edukacja regionalna* (s. 91–114). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nikitorowicz, J. (2009). *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Nowak, W.A. (2002). Środowisko przyrodnicze. W: F. Kiryk (red.), *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego. Okres staropolski*. T. 1, Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.
- Petrykowski, P. (2003). *Edukacja regionalna: problemy podstawowe i otwarte*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Rozanow, Z., Smulikowska, E. (1995). *Katalog zabytków sztuki. Miasto Częstochowa, część 1: Stare i Nowe Miasto, Częstochówka i przedmieścia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*. Dz.U. 2024 poz. 996.
- Sacharczuk, J., Szwarc, A. (2019). Kultura regionu – inspiracje i kierunki rozwoju edukacji regionalnej we współczesnej szkole. *Kultura i Edukacja*, 3(125), 248–267.
- Snoch, B., Podobiński, S. (2000). *Encyklopedyczny słownik regionu częstochowskiego*. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie.
- Stępnik, A. (2014). Edukacja regionalna. W: J. Karbowniczek (red.). *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego* (s. 86). Warszawa: Instytut Wydawniczy Erica.

- Szewczuk, D. (2010). Koncepcja ścieżki regionalnej związanej z historią i kulturą Lubelszczyzny. W: B. Burda, M. Szymczak (red.). *„Duża i mała ojczyzna” w świadomości historycznej, źródłach i edukacji*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Urząd Miasta Częstochowy (b.d.). *Historia miasta*, <<https://www.czestochowa.pl/historia-miasta>> [dostęp: 20.07.2025].
- Wojciechowski, L. (2002). Fundacja klasztoru Jasnogórskiego. W: F. Kiryk (red.). *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego. Okres staropolski*. T. 1 (s. 147–163), Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.

Using the advantages of Częstochowa in regional education in grades I-III

Abstract

The article is devoted to the issue of regional education, with particular emphasis on its implementation at the early school education stage. It presents the main assumptions of regional education, its curriculum requirements, as well as the teaching methods and organisational forms used during classes. The research focuses on the use of Częstochowa's assets during regional education classes in grades I-III and on assessing the level of knowledge of third-grade students about the region they live in. The analysis also includes the opinions of early school education teachers on regional education, the actions taken by educators in its implementation, and the difficulties encountered in this process. In addition, the study presents proposals for activities aimed at increasing the use of Częstochowa's assets in school practice.

Keywords: regional education, early school education, Częstochowa, small homeland.